

ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ФОРМА ІМПЛЕМЕНТАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Процеси інтеграції та глобалізації з кожним роком сприяють розвитку тенденції до появи у багатьох країн тотожних проблем [1]. Так і проблема виконання рішень Європейського суду з прав людини є актуальною не лише для України, а і для багатьох інших держав учасниць Конвенції. Свідомством цього є постійне призначення спеціальних репортерів Парламентської Асамблеї для проведення моніторингу країн, що за минулий рік мали найгірші показники з виконання рішень Європейського суду з прав людини та імплементації Конвенції. Цьогорічний — сьомий звіт було представлено Кристосом Поргорідесом (Кіпр) 31 серпня 2009 року та до його предмета ввійшли 11 країн: Болгарія, Греція, Італія, Молдавія, Польща, Португалія, Румунія, Російська Федерація, Україна та Об'єднане Королівство [2].

Загальним правилом для держав — членів Ради Європи, які ратифікували Європейську конвенцію, є те, що її положення стали складовою внутрішнього права, і, відповідно, мають пряму дію, що отримало підтвердження у рішеннях органів конституційної юрисдикції держав-членів [3]. У сфері прав людини діє загальний принцип: держава є відповідальною за ті дії (чи бездіяльність, коли мова йде про так звані «позитивні зобов'язання») будь-яких її органів чи представників, які суперечать зобов'язанням держави щодо захисту прав людини, визначених як на підставі певних угод, стороною яких вона є, так і на підставі міжнародного звичаєвого права. Юридичний зміст основних принципів міжнародного права закріплює зобов'язання кожної держави виконувати свої міжнародно-правові зобов'язання, а засоби реалізації цих зобов'язань визначаються національним правом, якщо інше не впливає з міжнародно-правової норми. У ст. 27 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року закріплено принцип добросовісного виконання державою своїх міжнародних зобов'язань. Відповідно до цієї норми держава-учасниця не може посилається на положення свого внутрішнього права для виправдання невиконання нею міжнародного договору.

Дослідженнями проблематики діяльності Страсбурзької правозахисної системи займалися такі вчені, як: В. Г. Бесарабов, В. А. Карташкін, В. А. Туманов, В. І. Манукян, В. Є. Мармазов. Безпосередньо питанням імплементації та деяким аспектам виконання рішень Суду у своїх дослідженнях приділяли увагу: П. М. Рабінович, Н. М. Раданович, В. П. Палюк.

Уважне та повне виконання рішень Європейського суду є обов'язком для країн — учасниць Конвенції та являє собою підґрунтя для повноцінного функціонування всієї Страсбурзької правозахисної системи. Неспроможність місцевої влади в повному обсязі та вчасно виконати рішення Суду ставить питання довіри до Суду та його компетентності.

Імплементация міжнародно-правових норм в національне законодавство є досить складною процедурою, в широкому сенсі це — здійснення міжнародно-правових і внутрішньодержавних норм задля виконання міжнародно-правових зобов'язань, а також створення на міжнародному і внутрішньодержавному рівнях умов для такого здійснення.

У більш конкретному розумінні імплементация норм міжнародного права — це цілеспрямована організаційно-правова діяльність держави, яка здійснюється індивідуально, колективно або в межах міжнародної організації з метою своєчасної, всебічної і повної реалізації зобов'язань, взятих ними у відповідності з міжнародним правом.

Практика міжнародних судових органів захисту прав людини доводить, що ці органи прикладають чимало зусиль задля ініціювання широкого застосування національними судами норм міжнародних конвенцій з прав людини. Зокрема, Європейський суд неодноразово наполягав на застосуванні такого принципу: якщо Конвенція є правовою основою, на яку може посилається заявник, то він повинен це робити в національному суді, або навіть сам національний суд повинен звернутися до відповідної норми Конвенції. Особливе значення у внутрішньодержавній імплементации належить приведенню судової практики у відповідність до міжнародно-правових зобов'язань держави.

У вітчизняній літературі спроба визначити «імплементацийні напрямки» впливу рішень Європейського суду з прав людини на національну імплементацию Конвенції була здійснена Н. М. Радановичем шляхом визначення таких «імплементацийних напрямків»:

- обов'язкове виконання рішення по конкретній справі;
- можливість повторного розгляду (перегляду) справи за умов неналежного реагування на рішення;
- приведення національного законодавства у відповідність з Конвенцією;
- застосування норм Конвенції національними правозастосовчими органами, зокрема судами;
- тлумачення Конвенції національними суб'єктами права;
- діяльність органу конституційної юрисдикції;
- вплив рішень Суду на правосвідомість представників органів держави, окремих громадян [4].

Погоджуючись з тим, що ці процеси дійсно мають місце при виконанні рішень Європейського суду, слід зазначити, що така теоретична модель дещо спрощує і схематизує реальні процеси, а також не зовсім чітко розрізняє власне процеси «впливу рішень Європейського суду» від «судової імплементации» як більш загального процесу.

Правові наслідки рішень Європейського суду з прав людини (серед цих наслідків чи не найважливішими є імплементацийні) визначаються правовою природою цих рішень, які, встановлюючи відповідальність держави, тим самим створюють і певну «реальну ситуативну конфігурацію» її конвенційних зобов'язань.

Відповідальність держав згідно з Конвенцією встановлюється на підставі

ст. 41 Конвенції, яка уповноважує Суд надавати потерпілій стороні «справедливу сатисфакцію», що передбачає відшкодування заподіяної їй матеріальної та моральної шкоди та винесення так званих «декларативних рішень». Рішення Суду має конкретний характер, що пов'язано з реальним зверненням фізичної чи юридичної особи, але в кінцевому підсумку «сатисфакція» окремії особі не є основною метою — важливішим стає саме імплементаційний ефект для національного правопорядку.

Рішення суду набуває статусу остаточного через три місяці з дня винесення, за умови, що сторони не звернулися з клопотанням про перегляд рішення Великою палатою Суду (ст. 43 Конвенції), або в день відхилення такого клопотання палатою з п'яти суддів. У разі, якщо клопотання було задоволене, рішення набуває чинності у день винесення рішення по суті Великою палатою. Сторони можуть повідомити Суд про відсутність наміру клопотати про перегляд рішення, тоді рішення набуде чинності в день надходження останнього повідомлення.

За рішенням Європейського суду не видається виконавчий лист, особа не зобов'язана самостійно пред'являти рішення до виконання або будь-яким чином стимулювати таке виконання. Держава зобов'язана сама виконати рішення Суду на користь особи [5].

Паралельно з контрольною системою Суду, який може повернутись до свого рішення у випадку його неналежного виконання, існує система інших, позасудових, контрольних засобів. Наприклад, система запитів генерального секретаря Ради Європи до держав з приводу того, яким чином їхнє внутрішнє законодавство сприяє виконанню договірних зобов'язань по Конвенції. Держави зобов'язані подавати відповідні роз'яснення з приводу застосування державами найбільш принципових тлумачень Суду, що фактично мають природу рішень *erga omnes*, заходів, які здійснюються з метою приведення законодавства у відповідність до Конвенції, особливостей виконання зобов'язань держав по окремих статтях Конвенції. За наслідками таких перевірок відбуваються досить вразливі для держав дії — оприлюднення висновків, направлення вищим органам Ради Європи, прийняття рекомендацій Комітету Міністрів тощо. Таким чином, рішення та реагування держави стає елементом постійного діалогу між державою та органами Ради Європи.

У сьомому звіті з питань виконання рішень Європейського Суду з прав людини Україні було висунуто зауваження стосовно виконання рішень у трьох справах: Жовнер проти України (справа про неспроможність чи значущу затримку адміністрації чи державних компаній); Совтрансавто холдинг проти України (недостатній рівень незалежності та неупередженості при розгляді справи в суді) [6]; Гонгадзе проти України (неспроможність захистити життя, провести ефективне розслідування смерті, відсутність достатніх засобів захисту прав, принижуюче гідність ставлення до родини загиблого з боку уповноважених осіб).

Беручи до уваги цей факт, надзвичайно важливим стає врахування не лише «первинних» правових наслідків рішень Європейського Суду з прав людини,

але й «вторинних». Як зазначає Л. Гусейнов, виконання «вторинних» зобов'язань є надзвичайно складною практичною проблемою, але самі вони в кінцевому підсумку дають найбільший «імплементацийний ефект» міжнародного права в національному правопорядку [7].

З метою дотримання Україною зобов'язань, що випливають з її членства в Раді Європи, та задля ефективного виконання ст. 46 Конвенції, згідно з якою держави-учасники зобов'язуються виконувати остаточне рішення Європейського суду в будь-якій справі, в якій вони є сторонами, 23 лютого 2006 року було прийнято Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», який зафіксував на законодавчому рівні систему інституційних та процедурних механізмів виконання рішень Європейського суду та запобігання новим порушенням Конвенції.

Зазначений Закон законодавчо закріпив забезпечення виконання рішення Європейського суду шляхом вжиття заходів індивідуального та загального характеру.

Таким чином, під виконанням рішення Європейського суду слід розуміти вжиття державою індивідуальних заходів, спрямованих на усунення конкретного порушення, визначеного в рішенні Європейського суду, та заходів загального характеру, спрямованих на усунення підстави для надходження до Європейського суду аналогічних заяв проти України у майбутньому. Зокрема, у справі «Скоццарі і Гінта проти Італії» Суд зазначив, що Високі Договірні Сторони взяли на себе обов'язок виконувати остаточні рішення Європейського суду у будь-якій справі, в якій вони є сторонами, і виконання цих рішень здійснюється під контролем Комітету Міністрів Ради Європи [8]. З цього випливає, що рішення, відповідно до якого Європейський суд визнав порушення, покладає на державу-відповідача обов'язок не лише здійснити на користь заявника виплати, присуджені як справедлива сатисфакція, але також і здійснити під контролем Комітету Міністрів загальні і, якщо це доречно, індивідуальні заходи, що є необхідним у рамках внутрішньої правової системи, аби покласти край виявленому порушенню та виправити негативні наслідки такого порушення.

Заходи індивідуального характеру полягають у виплаті заявнику справедливої сатисфакції, присудженої Європейським судом, та відновлення, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який заявник мав до порушення Конвенції (*restitutio in integrum*). Зазначене можливе, зокрема, шляхом повторного розгляду справи судом, включаючи відновлення провадження у справі, повторного розгляду справи адміністративним органом тощо.

Заходи загального характеру полягають у вчиненні дій, спрямованих на усунення причини, що стала підставою звернення до Європейського суду, з метою забезпечення додержання державою положень Конвенції, порушення яких встановлене рішенням, забезпечення усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі виявленого Європейським судом порушення. Такими заходами у більшості випадків є внесення змін до чинного законодавства та практики його застосування; внесення змін до адміністративної практики; забезпечення юридичної експертизи законопроектів та інші заходи, які унеможливив-

люють подальші порушення Конвенції та забезпечують максимальне відшкодування наслідків порушень, які вже мали місце.

Таким чином, виконання рішення Європейського суду в частині вжиття заходів загального характеру є імплементаційним заходом, оскільки потребує вчинення цілого ряду дій щодо приведення чинного законодавства у відповідність із положеннями Конвенції та практикою Європейського суду з метою уникнення аналогічних порушень Конвенції в подальшому.

Також відповідно до зазначеного Закону національні суди повинні застосовувати при розгляді справ Конвенцію та практику Європейського суду як джерело права. Це положення формально легітимізувало для українських суддів можливість прямо посилатися у судовому рішенні на практику Європейського суду.

Міністр юстиції України Микола Оніщук повідомив, що за підсумками 2008 року Україна сплатила на виконання рішень Європейського суду з прав людини близько 20,5 млн грн. Із них у середньому 5 млн на відшкодування моральної шкоди і 15 млн грн — на виконання рішень національних судів щодо безпосередньої вартості позовних вимог.

Зазначене вище свідчить про те, що в Україні з прийняттям Закону «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», який зафіксував на законодавчому рівні систему інституційних та процедурних механізмів виконання рішень Європейського суду та запобігання новим порушенням Конвенції, створено базис для ефективного дотримання міжнародно-правових стандартів у сфері захисту прав людини.

Література

1. Едидип Б. А. Исполнение решений Европейского суда по правам человека: современные проблемы теории и практики // Арбитражный и гражданский процесс. — 2004. — № 11. — С. 22.
2. Pourgourides C. Progress report on «Implementation of judgments of the European Court of Human Rights» / Committee on Legal Affairs and Human Rights. — 2009.
3. Сергієнко П. Контроль відповідності національних законів положенням Європейської конвенції про захист прав та основних свобод людини 1950 р. — нова функція органів конституційної юрисдикції європейських держав // Вісник Конституційного Суду України. — 2005. — № 6. — С. 92–110.
4. Радапович Н. М. Національна імплементація міжнародних договорів щодо прав людини: загальнотеоретичне дослідження (на матеріалах впровадження Європейської конвенції з прав людини): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Л., 2001. — С. 14–15.
5. Тінсогоз В. Виконання рішень Європейського суду з прав людини // Юстіціан. — 2005. — № 4. — С. 7.
6. *Sovtransavto Holding v. Ukraine*, No. 48553/99, ECHR 2001 — VII (judgment of 25 July 2002, final on 6 November 2002).
7. Гусейнов Л. Г. Международная ответственность государств за нарушения прав человека / Л. Г. Гусейнов. — К., 2000. — С. 168–172.
8. HUDOC — Database of the Case-law of the European Convention on Human Rights, Judgment in the case of *Scozzari & Giunta v. Italy*. http://www.cchr.coc.int/Eng/Press/2000/Jul_Aug/ScozzariGiunta.
9. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський статут) // Вісник Конституційного Суду України. — 2001. — № 4.

Анотація

Севостьянова Н. І. Викопання рішень Європейського суду з прав людини як форма імплементаційних процесів. — Стаття.

Стаття присвячена розгляду питання ефективного викопання рішень Європейського суду з прав людини, як однієї з форм імплементації Європейської конвенції та підґрунтя для функціонування всієї Страсбурзької правозахисної системи.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, імплементація Конвенції з прав людини та основних свобод, викопання рішень, Страсбурзька правозахисна система.

Аннотация

Севостьянова Н. И. Исполнение решений Европейского Суда по правам человека как форма имплементационных процессов. — Статья.

Статья посвящена рассмотрению вопросов эффективного исполнения решений Европейского суда по правам человека как одной из форм имплементации Европейской конвенции и основания для функционирования всей Страсбургской правозащитной системы.

Ключевые слова: Европейский суд по правам человека, имплементация Конвенции по правам человека и основных свобод, исполнение решений, Страсбургская правозащитная система.

Summary

Sevosianova N. I. European Court of Human Rights Decisions Realization as a Form of Implementation Process. — Article.

This article is devoted to the problem of effective fulfilment of judgments of the European Court of Human Rights, as one of the forms of implementation of the European Convention and basis for the whole Strasbourg human rights protection system.

Keywords: European Court of Human Rights, implementation of Convention on protection Human Rights and Fundamental Freedoms, Strasbourg human rights protection system.

УДК 347.23.001.73:347.736

В. А. Бондик

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ ТА ЇЇ ПРАВОВИЙ ЗВ'ЯЗОК З ІНСТИТУТОМ БАНКРУТСТВА

Проблеми власності є найбільш дослідженими в юридичній і економічній науках. Але питання про економічну природу прав власності виходить за межі «чистої» теорії. Останнім часом воно все частіше пов'язується з достатньо гострими проблемами господарської політики, зокрема політики реформ в країнах з перехідною економікою [16].

Іншими словами, різноманітні господарські процеси впливають на склад і природу відносин власності як з погляду їх інвестиційної, виробничої, соціальної та іншої спрямованості, так і з позиції питомої ваги і постійного стикання форм державної, комунальної, приватної, колективної та інших економічних форм власності (форм присвоєння).

Зокрема, розмаїття форм власності висуває на перший план проблему відносин власності, які спостерігаються при переході від однієї форми господарю-